

УДК 14+[316.6:321.01]

**ПРАКТИЧНІ ВЕКТОРИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ***PRACTICAL VECTORS OF LEGAL EDUCATION AS THE BASIS FOR THE
TRANSFORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS***Є. В. Дергачов**

Актуальність теми та постановка проблеми. Розвиток освіти, в тому числі правової, є основною та фундаментальною метою сучасного суспільства в контексті впровадження в життя концепції сталого розвитку. Втілення такої мети має бути належним чином змістовно та організаційно забезпечено. Тому актуальним постає саме здатність практичного застосування правових знань та можливість освітян надання людям таких знань.

Аналіз останніх досліджень. Питання правової освіти та її впливу на правову свідомість досліджували такі провідні вчені як Є. П. Євграфова, М. Ю. Зирянов, Н. І. Сатохіна, Г. А. Фірсов, Н. М. Оніщенко, В. Р. Петров.

Постановка завдання. Завданням дослідження є аналіз теоретичного рівня та висунування рекомендацій до практичного вектору правової освіти в державі, що має стати основою для трансформації правової свідомості суспільства на засадах праворозумності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В статті розглянуто сучасне розуміння правової освіти та її теоретичне підґрунтя, а саме, – досліджено правову освіту як складову загального процесу соціалізації особистості, що здійснюється у формах освіти та виховання. Проаналізовано провідні українські нормативно-правові акти в сфері правової освіти й виховання та висунуто певні рекомендації щодо

Urgency of the research and target setting. The development of education, including legal, is the main and fundamental goal of modern society in the context of the implementation of the concept of sustainable development. The realization of such a goal should be appropriately meaningful and organizationally ensured. Therefore, it is the actual ability of practical application of legal knowledge and the ability of educators to provide people with such knowledge.

Actual scientific researches and issues analysis. The issues of legal education and its influence on legal consciousness were researched by such leading scientists as E. P. Evgrafova, M. Y. Zyryanov, N. I. Satokhin, G. A. Firssov, N. M. Onischenko, V. R. Petrov.

The research objective. The objective of the research is to analyze the theoretical level and to make recommendations to the practical vector of legal education in the state, which should become the basis for transforming the legal consciousness of society on the principles of legal reasonable.

The statement of basic materials. In the article considered modern understanding of legal education and its theoretical bases, namely, – investigated legal education as a component of the general process of socialization of the person which is carried out in the forms of education and upbringing. Have been analyzed the leading Ukrainian normative legal acts in the field of legal education and upbringing. Have been put certain

практичних векторів розвитку правової освіти в Україні. Зазначено, що здатність проектувати норму на кожну конкретну ситуацію вміння мислити крізь призму норми – унікальна здатність, що виникає під час правозастосування й заснована на особливому типі мислення – праворозумності.

Висновки. Вкрай важливим постає завдання навчити саме застосовувати знання, які особа отримує під час навчання, адже в сучасному світі люди здатні самостійно знаходити та опрацьовувати інформацію із загальнодоступних джерел.

Ключові слова: правова освіта, правове виховання, практична освіта, правова свідомість, праворозумність.

recommendations about forward concerning practical vectors for the development of legal education in Ukraine. It is noted that the ability to design norms for each specific situation, the ability to think through the prism of the legal norm is a unique ability that arises during law enforcement and is based on a special type of thinking – legalreasonable.

Conclusions. *It is extremely important to learn how to apply the knowledge that a person receives during studies, because in the modern world people are able to independently find and process information from public sources.*

Keywords: *legal education, legal upbringing, practical education, legal consciousness, legalreasonable.*

Актуальність теми та постановка проблеми. Розвиток освіти, в тому числі правової, є основною та фундаментальною метою сучасного суспільства в контексті впровадження в життя концепції сталого розвитку. Втілення такої мети має бути належним чином змістовно та організаційно забезпечено. В даному випадку ми маємо на увазі не тільки підготовку фахівців з юридичною освітою, а про правову освіту як складову загального процесу соціалізації особистості, що здійснюється у формах освіти та виховання. Тому актуальним постає саме здатність практичного застосування правових знань та можливість освітян надання людям таких знань.

Аналіз останніх досліджень. Питання правової освіти та її впливу на правову свідомість досліджували такі провідні вчені як Є. П. Євграфова, М. Ю. Зирянов, Н. І. Сатохіна, Г. А. Фірсов, Н. М. Оніщенко, В. Р. Петров.

В сучасних філософських та педагогічних теоріях виділяється й такий вид соціалізації як правова соціалізація. Так, О. Попандопуло, вивчаючи проблеми правової соціалізації особистості, говорить про те, що “у суспільстві, яке модернізується, правова соціалізація повинна виступати як відкрита система, що чинить адаптивний вплив на людину і суспільні групи, за допомогою механізмів виховної та навчальної діяльності, в яку включені інститути громадянського суспільства [1, с. 96-97].

В науковій літературі зустрічається поняття правової грамотності як підстави та передумови формування правової свідомості. Спочатку цей термін називається професійною юридичною освітою, за допомогою якої

готують юристів, здатних читати юридичні тексти і писати короткі правові документи, думки і рішення. Поступово цей термін слід тлумачити широко і вже відносити до студентів різних гілок і рівнів освіти, які знайомляться із законом під час навчання [2]. Далі – спеціалізовані курси правової грамотності, що сприяють інтеграції людей в суспільство після отримання основних знань щодо орієнтації в правовій системі, ознайомлення з правами та обов'язками, щодо того, куди звернутися за допомогою. Це набуває певного важелю для правової грамотності для ефективної участі громадян в житті суспільства, хоча середньостатистичний громадянин не повинен безпосередньо досягти професійного рівня, “думати і писати як юрист”.

Постановка завдання. Тому, завданням нашого дослідження постає аналіз теоретичного рівня та висування рекомендацій до практичного вектору правової освіти в державі, що має стати основою для трансформації правової свідомості суспільства на засадах праворозумності. У нашій роботі ми будемо використовувати термін “правова освіта” в широкому його розумінні, яке включає в себе поняття “правове виховання”, оскільки в перекладі на англійську мову вони обидва вживаються як “legal education” і, зазвичай, в англомовних публікаціях не відокремлюються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міждисциплінарний характер досліджуваного питання вимагає виокремлення особливостей правового регулювання правової освіти. В Україні систему суспільних відносин, пов'язаних з правовою освітою, регулює значна кількість нормативно-правових актів. Зокрема, стаття 3 Основного Закону держави – Конституції України – містить положення, відповідно до якого людина визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Не менш важливою в контексті досліджуваної проблеми є стаття 21 Конституції, в якій можна простежити збіг її головної ідеї з державно-правовими уявленнями представників французького Просвітництва. Зокрема, в ній ідеться про те, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Водночас, стаття 53 Конституції закріплює право кожного на освіту [3]. Аналіз зазначених норм Конституції України дає підстави зробити висновок, що вищевказані статті регулюють також і питання правової освіти, яка є обов'язковою складовою освіти в цілому.

Крім Основного закону держави питання функціонування і розвитку освіти, в тому числі правової, здійснюють Закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-

технічну освіту”, “Про вищу освіту”, “Про позашкільну освіту”, Національна доктрина розвитку освіти та інші закони й підзаконні нормативно-правові акти. Ці правові акти визначають основу виховання і навчання дітей та молоді, а головною метою освіти визначають “забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої соціальної цінності, виховання високих моральних якостей, громадян, здатних до свідомого суспільного вибору” [4].

Що стосується безпосередньо правової освіти, то питання функціонування і розвитку такої освіти на сьогоднішній день регулює Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року (далі – Програма). Ця Програма передбачає, що “становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення” [5]. Як відомо, відповідно до теорії права та філософсько-правової традиції, адекватно-сформована правова свідомість є основною та фундаментальною складовою правової культури. І якісна правова освіта в даному контексті виступає основною передумовою формування та трансформації правової свідомості.

Досягнення загальних цілей сучасної правової освіти може бути забезпечене за умови виокремлення права в самостійний предмет у рамках сучасних освітніх програм. Умовами реалізації освітніх програм, задля досягнення основної мети правової освіти, є:

- наявність освітнього середовища, що забезпечує можливість власної участі у квазіправових ситуаціях і аналізу різних позицій учасників на відкритих обговореннях;
- запровадження відповідних освітніх форм:
 - навчально-інформаційний блок, спрямований на теоретичне знання про право як необхідну умову існування й розвитку суспільства;
 - практичні блоки, метою яких є формування вмінь практичного застосування теоретичного матеріалу.

На формах запровадження правової освіти ми і зупинимось більш детально.

В межах практичної частини даного дослідження ми будемо розглядати правову освіту як безпосередньо педагогічну діяльність, переважно у вищих навчальних закладах. Тобто, викладання правових дисциплін в університетах на юридичних та інших факультетах, де передбачено викладання курсу правових предметів.

Цінність та значущість правової освіти важко переоцінити. Щодня кожна людина має справу з правовою дійсністю, тобто діє в межах правових норм, законів, підпорядковується їм. Шлях до роботи/навчання, процес роботи чи зайняття підприємницькою діяльністю, купівля продуктів харчування, одягу та взуття, оплата комунальних послуг, активний відпочинок на вихідних у вигляді виїзду на природу або розваг у торговельно-розважальних центрах – всі згадані дії містять в собі ознаки правових відносин, які мають підпорядковуватись певним правовим нормам. Рідше, але всі без виключення також зустрічаються у власному житті з спадковими особливостями, сімейними аспектами чи податковими зобов'язаннями. Зазначені процеси, з якими має справу кожна людина, регулюються за допомогою правових норм, викладених в законах та інших підзаконних нормативно-правових актах. І саме знання цих норм дає можливість людині обрати правильну поведінку у кожній конкретно визначеній ситуації.

Варто акцентувати увагу на тому, що незнання законів не звільняє від відповідальності. Ця класична фраза дійшла до нас з часів Античності та знайшла своє відображення в чинному законодавстві України (стаття 68 Конституції України). Даний принцип визначає презумпцію знання законодавства в Україні. Тобто законодавець, визначаючи таке припущення в Основному законі держави, передбачає знання основ законодавства кожною людиною. Отже, і якісну правову освіту, зважаючи на попереднє твердження, законодавець також вважає обов'язковою.

В даному дослідженні ми будемо вести мову саме про зв'язок правової освіти з практичною діяльністю кожної людини, починаючи від побутової поведінки і до професійної діяльності.

Акцентувати увагу в аспекті причинно-наслідкового зв'язку правової освіти та життєдіяльності людини необхідно на безпосередньо методах такої освіти, за допомогою яких і здійснюється вплив на дійсну реальну поведінку членів суспільства.

Варто зазначити, що деякими вченими дослідниками правової освіти визначається два блоки такої освіти. Незважаючи на спеціальність учнів та студентів, будь-яку правову дисципліну необхідно вивчати з двох позицій – теоретичної та практичної. На другому способі вивчення права ми детально зупинимось в даному дослідженні.

Важливість сприйняття теоретичних основ правової дисципліни є безумовною. Без розуміння основних понять, категорій та зв'язків між ними неможливо осягнути матеріальну частину правової дійсності, а про практичну реалізацію не варто і вести мову. Але теоретичні знання без практичних навичок їх застосування майже не мають сенсу. Тому, в кращих

західних вищих навчальних закладах правові дисципліни вже давно перетворились з читання лекцій у вигляді диктанту з кодексів та законів та наступну перевірку завчання таких текстів в самостійне вивчення норм законодавства з подальшим тлумаченням на заняттях способів застосування вивченого матеріалу в практичній діяльності. Варто акцентувати увагу на тому, що такий процес притаманний не лише заняттям на юридичних факультетах, але й регулярно застосовується при вивченні правових дисциплін для студентів інших спеціальностей. Оскільки, навіщо, наприклад, майбутнім менеджерам основи трудового, податкового чи договірної права, якщо, ставши професійними працівниками в майбутньому, вони не матимуть змоги застосувати певні знання (якщо вони є) у власній діяльності, як-то правильно прийняти працівника, укласти відповідний договір чи розірвати останній. Навіщо майбутнім винахідникам, випускникам технічних факультетів теоретичні знання в сфері права інтелектуальної власності, якщо вони не знатимуть як запатентувати власний винахід та захистити права у разі їх порушення на практиці. Або ж навіщо майбутнім маркетологам – власникам рекламних агентств – класифікація підприємств в господарському праві, якщо вони не знатимуть порядку створення, правового та документального забезпечення власного бізнесу. Про майбутніх професійних юристів, мабуть, не варто згадувати, оскільки в даній професії практичне застосування складає 80% усіх необхідних знань.

В усіх перелічених спеціальностях викладаються правові дисципліни, які складають досить велику частку процесу навчання. Якісне викладання юридичних предметів надає можливості майбутнім випускникам стати дійсно професійними працівниками у власній спеціальності та досягнути певних здобутків.

В західних університетах правові дисципліни викладаються наступним чином. У згаданих ЗВО відсутні лекції та практичні заняття (семінари) як явище. Існують лише заняття (courses). Викладач або надсилає студентам перелік теоретичних питань, з якими їм необхідно ознайомитись, або ж надсилає вже готові відповіді на ці питання. На заняттях частина часу відводиться на питання студентів з вивченого матеріалу, якщо в ньому виявились якісь незрозумілі тези, поняття чи процедури. Іншу частину заняття присвячується навчанню практичним навичкам застосування теоретичних знань, про які йшла мова вище. Це відбувається шляхом вивчення реальних документів чи договорів, вирішення ситуаційних справ, які дійсно мали місце в правовому житті, або ж детального аналізу судових справ з даного питання. Іспит чи залік відбувається шляхом проведення певного практичного застосування

вивченого матеріалу. Це може здійснюватися шляхом складення певного документу, наприклад, або ж аналізу певної сфери суспільного життя (наголошуємо, практичного життя) на відповідність вимогам, закріпленим в чинному законодавстві.

Не важко помітити, що лівова частка занять студентів відбувається з акцентом на практичне застосування. Звичайно, теоретичну складову предметів не можна ігнорувати, але ж цього і не відбувається, оскільки студенти вивчають теоретичну частину самостійно, виносячи на заняття виключно власні питання щодо матеріалу та практичні аспекти вивченого.

На наше глибоке переконання, зазначена вище методика навчання має бути переважною в національній системі освіти, у тому числі правової. Дуже важливим є вміння застосувати знання, які особа отримує під час навчання. В сфері освіти популярним є твердження, що на певних історичних етапах в деяких країнах освітою була/є виключно передача інформації, яка не є навіть чесною та об'єктивною. Замість навчання прийомам й методам мислення та аналізу, студентів змушують вчити певну інформацію та “засвоювати” потрібні державі знання. Основною метою освіти в правовій державі та громадянському суспільстві в контексті впровадження концепції сталого розвитку є прищеплення студентам навичок аналітичного мислення, яке надає можливість застосувати отримані знання, адже надання сухої інформації виховує в людині не інтелектуальну особистість, а “робота”, необхідного для виконання поставлених завдань, в основному простої некваліфікованої праці на масовому виробництві. Тому, вважаємо, для розвитку нашої держави та кожної особи, метою правової освіти є виховання в студентах навичок практичного застосування теоретичного матеріалу, що в сфері права і є можливістю аналітичного мислення.

Висновки. Таким чином, вважаємо неприпустимим для викладача в сфері права проводити заняття у вигляді звичайного зачитування інформації з підручників (значною мірою застарілих) та законів, оскільки це не дає можливості слухачам зрозуміти таку інформацію, її розтлумачити та навчитися її застосовувати на практиці. Особливо це стосується студентів не правових спеціальностей. Адже саме практичні навички використання правових знань становлять основу громадянського суспільства та є тією категорією, яку називають “вміння мислити”. Тому, здатність проектувати норму на кожен конкретну ситуацію вміння мислити крізь призму норми – унікальна здатність, що виникає під час правозастосування й заснована на особливому типі мислення. Цей тип мислення забезпечує відповідне дослідження ситуації, в якій немає істинного рішення. Крім того, у зв'язку з багатогранністю та множинністю джерел законодавства, дуже

розповсюдженою є ситуація, в якій “єдино вірного” рішення може і не існувати. В такому випадку вкрай необхідним є здатність мислення та тлумачення законів на засадах справедливості та розумності. Це є одним із завдань сучасної правової освіти задля формування правової свідомості на засадах саме розумного типу мислення, що означатиме більш ґрунтовне та фундаментальне відношення до права, де кожна ситуація повинна бути розглянута всебічно та об’єктивно, а мислення та процес усвідомлення права здійснюється за допомогою ідей та принципів.

Список використаних джерел:

1. Попандопуло, ОА., 2015. “Правовая социализация личности в современном российском обществе: социально-философский анализ. Диссертация на соиск. уч. ст. к. филос.н. по спец. 09.00.11 социальная философия”, Волгоград : *Волгоградский государственный университет*, 150 с.
2. URBAN, M., 2013. *‘Efektivní strategie formování právního vědomí středoškolských studentů: Případy z praxe’*, Praha : *Leges*, 280 s.
3. Friedel, T., Krupová, T., 2014. ‘Sociálněvědní gramotnost — role akademika při zvyšování vzdělanosti’, *Acta Universitatis Carolinae — Iuridica*, č. 1, s. 183-189.
4. ‘Конституція України: станом на 1 лютого 2011 р.’, 1996. *Відомості Верховної Ради України, № 30*, ст. 141.
5. ‘Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. станом на 23 грудня 2010 р.’, 2010. *Відомості Верховної Ради УРСР, № 34*, ст. 451.
6. ‘Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р.’, 2001. *Офіційний вісник України, № 43*, ст. 1921.

References:

1. Popandopulo, O.A., 2015. “Pravovaya sotsializatsiya lichnosti v sovremennom rossiyskom obshchestve: sotsial'no-filosofskiy analiz. Dissertatsiya na soisk. uch. st. k. filos.n. po spets. 09.00.11 sotsial'naya filosofiya (Legal socialization of the individual in modern Russian society: a socio-philosophical analysis. Thesis on the competition. uch. st. Candidate of Philosophy on specials 09.00.11 social philosophy)”, Volgograd : *Volgogradskiy gosudarstvennyy universitet*, 150 s.
2. URBAN, M., 2013. *‘Efektivní strategie formování právního vědomí středoškolských studentů: Případy z praxe (Effective strategy for forming the legal awareness of secondary school students: Case studies)’*, Praha : *Leges*, 280 s.
3. Friedel, T., Krupová, T., 2014. ‘Sociálněvědní gramotnost — role akademika při zvyšování vzdělanosti (Social literacy - the role of the academic in raising education)’, *Acta Universitatis Carolinae — Iuridica*, č. 1, s. 183-189.
4. ‘Konstitutsiya Ukrayiny: stanom na 1 lyutoho 2011 r. (Constitution of Ukraine: as of February 1, 2011)’, 1996. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, № 30*, st. 141.
5. ‘Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 23 travnya 1991 r. stanom na 23 hrudnya 2010 r. (On Education: The Law of Ukraine of May 23, 1991, as of December 23, 2010)’, 2010. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR, № 34*, st. 451.
‘Pro Natsional’nu prohramu pravovoyi osvity naseleण्या: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 18 zhovtnya 2001 r. (On the National Program of Legal Education of

the Population: Decree of the President of Ukraine dated October 18, 2001)', 2001. *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy, № 43, st. 1921.*

УДК 141.5:316.32

**“СВІТ-СИСТЕМНА” ФОРМА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА НЕБЕЗПЕКИ
“ПЕРИФЕРІЗАЦІЇ” СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

*A “WORLD-SYSTEMIC” FORM OF GLOBALIZATION AND THE DANGER OF
SOCIAL DEVELOPMENT “PERIPHERIZATION”*

В. М. Субботін

Актуальність дослідження. В цілому більшість дослідників даного напрямку оцінює нинішню ситуацію не як кінцевий тріумф світового капіталізму, а як його глобально першу й єдину реальну кризу, виокремлюючи довгострокові тенденції, кожна з яких наближається до своєї межі і кожна небезпечна для капіталістів, що зайняті нескінченним накопиченням капіталу.

Постановка проблеми. Дослідити, відповідно до контексту соціальної філософії, структуру феномену глобалізації як системного феномену. Порівняти декілька підходів до його аналізу, зокрема – підходи традиційного механізму управління глобалізацією в історичних умовах при деяких змінах функції держав та трактування глобалізації як багаторівневого структурного феномену і з інтерпретацією як розуміння її в якості уніфікованого та цивілізаційного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі дослідники як В. Белло, Л. Ларуш, М. Алле, Дж. Тенненбаум, Л. Комп, К.-М. Вітт, Х. Цепп-Ларуш, М. Біллінгтон, Г. Біллінгтон, Р. Фрімен, В. Енгдал та ін. звертають увагу на посилення та гегемоністські прагнення світової фінансово-

Urgency of the research. In general, most researchers in this area do not assess the current situation as the ultimate triumph of world capitalism, but as its globally first and only real crisis, highlighting long-term trends, each of which approaches its limit and each is dangerous for capitalists engaged in endless accumulation of capital.

Target setting. There is a need to explore, in accordance with the context of social philosophy, the structure of the phenomenon of globalization as a systemic phenomenon. Compare several approaches to its analysis, in particular, approaches to the traditional mechanism of managing globalization under historical conditions with some changes in the function of states and the interpretation of globalization as a multilevel structural phenomenon and with interpretation as understanding it as a unified and civilizational one.

Actual scientific researches and issues analysis. Such researchers as V. Bello, L. Larush, M. Allie, G. Tennenbaum, L. Komp, K.-M. Vitt, H. Tsepp-Larush, M. Billington, James H. Billington, Richard B. Freeman, F. W. Engdahl and others pay attention to the strengthening and hegemonic